

**РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО
ПОРОДОТВОРЕННЯ М.Ф.ІВАНОВА В ПРОЦЕСІ
СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ М'ЯСНОЇ ПОРОДИ
СВИНЕЙ (1981-1994РР)**

І.Б. Баньковська, канд. с.-г. наук

Інститут свинарства і агропромислового виробництва НААН

Досліджено використання аспектів методики породотворення М.Ф.Іванова в процесі науково-практичної реалізації програми створення української м'ясної породи свиней вітчизняними науковцями (1981-1994рр.). Показано значимість послідовності застосування у зоотехнічній науці традиційних підходів, що дозволяють найбільш ефективно і швидко реалізувати нові задуми селекціонера. Виділено особливості інноваційної методології виведення та перспектив розведення свиней української м'ясної породи.

Ключові слова: свині, створення, селекційний процес, методологія, послідовність, академік М.Ф.Іванов, українська м'ясна порода.

Постановка проблеми. На кожному етапі розвитку наука використовує фактичний матеріал, методи дослідження, теорії, гіпотези, закони, наукові поняття попередніх епох і є їхнім продовженням за своїм змістом. Тому еволюція науки у кожний історичний період залежить не тільки від досягнутого рівня розвитку виробництва та соціальних умов, але й від накопиченого раніше запасу наукових істин, виробленої системи понять і уявлень, що узагальнили попередній досвід і знання [6].

Особливим питанням у дослідженнях історії науки є з'ясування діалектики пошукового процесу та розвитку наукових знань різними поколіннями науковців. Альберт Ейнштейн, оцінюючи особливу значимість і нескінченність процесу послідовності пізнання, зауважував: «Ми повинні перевіряти старі ідеї, старі теорії, хоча вони й належать минулому, тому що це єдиний спосіб зрозуміти значущість нових ідей і межі їхньої справедливості» [8, с.4].

Життєздатність наукових традицій у нових умовах ґрунтується на подальшому їх розвитку новими поколіннями вчених.

Серед видатних імен основоположників вітчизняної зоотехнічної науки початку ХХ століття особливе місце займає ім'я Михайла Федоровича Іванова (1971-1935). Академік М. Ф.Іванов – автор асканійської тонкорунної породи овець та української степової білої породи свиней, вперше науково обґрунтував і підтвердив на практиці методичну систему створення нових порід сільськогосподарських тварин, що успішно використовувалася і продовжує використовуватися багатьма поколіннями селекціонерів.

З цього приводу цікавим залишається дослідження послідовності вчення М. Ф. Іванова у широкомасштабному процесі створення української м'ясної породи свиней у 1981-1994 роках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Процес послідовності (рос. «преемственности») в науці може бути виражений у термінах "традиція" (старе) і "новація" (нове). Це дві протилежні діалектично пов'язані сторони єдиного процесу розвитку науки: новації виростають із традицій, перебувають у них від зародження; все позитивне і цінне, що було в традиціях залишається в новаціях. [6]

Тому актуальними є основні принципи селекційного вчення М. Ф. Іванова. 1. Цілеспрямовано, чітко детально визначити основні господарсько корисні особливості, які повинні мати тварини нової породи. 2. Використовувати для схрещування в якості материнської основи місцеві породи, а в якості покращуючої - плідників високопродуктивної породи. Велике значення надавати однотипності, здоров'ю, міцності конституції та продуктивності вибраних тварин. 3. Умови утримання і годівлі, в яких виводиться і надалі розводиться порода, повинні відповідати потребам розвитку бажаного типу тварин. Без створення таких умов робота не дасть очікуваного ефекту. 4. В залежності від мети та особливостей обраних порід розробити чітку методіку схрещування. 5. Проводити суворе бракування тварин. Залишати тільки найбільш цінних, витривалих, міцних та продуктивних. 6. Закріплювати бажані типи помісей шляхом розвитку їх «у собі» методами близькоспорідного розведення і за допомогою однорідного неродинного підбору. 7. Створювати одночасно декількох (5-6) неспоріднених між собою ліній для переходу до неродинного парування. 8. Підвищувати рівень професійної підготовки спеціаліста-селекціонера, який міг би виділити з числа помісей найбільш цінних особин [5, с.247-249].

Слід відмітити, що під безпосереднім впливом праць академіка М. Ф. Іванова в історії породотворення розпочався плідний етап великої дослідницької і творчої роботи різних поколінь селекціонерів з

виведення нових вітчизняних порід свиней, що найбільш повно відповідали особливостям місцевих умов і потреб виробництва. Цей напрям прийшов на зміну спробам упровадити розведення іноземних порід шляхом простого поглинального схрещування з місцевими породами.

Отже, запозичуючи досягнення попередніх досліджень, наука має безупинно рухатися далі. Однак, це не є просте перенесення старих ідей у новий час, механічне, некритичне, пасивне запозичення повного змісту теорій або методів дослідження. В цьому обов'язково міститься момент критичного аналізу і творчого перетворення. Тільки осмислюючи й критично інтерпритуючи знання попередників, учений може розвивати, зберігати і примножувати знання, уникати помилкових тлумачень, реалізувати плани, досягати нового [6].

Мета дослідження полягає у вивченні аспектів послідовності розвитку методичних засад породотворення, впроваджених академіком М.Ф.Івановим на початку двадцятого століття, в процесі науково-практичної реалізації програми створення української м'ясної породи свиней вітчизняними науковцями в 1981-1994 роках.

Матеріали і методика досліджень. Для розкриття теми ми звернулися до міждисциплінарного підходу. Окрім загально-наукових методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, тощо) та методів історії (опису, порівняння, аналізу статей та архівних матеріалів) використовувалися методи філософії (для з'ясування прояву фактору послідовності в процесі пізнання).

Результати досліджень та їх обговорення. Робота по створенню української м'ясної породи розпочалася за наказом Міністерства сільського господарства СРСР № 360 від 11.12.1981 року і була обумовлена гострою необхідністю забезпечення промислових господарств різних регіонів і кліматичних зон країни високопродуктивними спеціалізованими породами, типами і лініями свиней для ефективного виробництва товарних гібридів з підвищеними відгодівельними та м'ясними якостями [4, с. 94].

Селекційний процес проходив згідно загальної, унікальної за своїми методичними підходами програми створення радянської м'ясної породи свиней (СМ). В ній знайшов своє відображення і широкомаштабно втілювався тезис академіка М.В.Іванова про те, що «для кожного району з певними кліматичними, ґрунтовими, кормовими й господарсько-побутовими умовами необхідно створити свою породу свиней, найбільш пристосовану і найбільш вигідну для даних умов» [5, с.76].

Методологічна схема реалізації такої програми полягала у наступних наукових підходах. Проведення поглибленого комплексного моніторингу біологічних особливостей і продуктивних

якостей існуючих на той час в різних зонах країни генотипів свиней, які селекціонувалися в напрямку підвищення енергії росту, конверсії корму та м'ясності туш. Вибір з них найкращого базового генетичного типу, максимально наближеного до стандарту і моделі нової створюваної породи свиней. Схрещування його в рамках програми з генотипами інших зон з 50-75% долею кровності. Формування п'яти укрупнених зональних типів (західний, південний, центральний, степовий, сибірський) з відповідною генеалогічною структурою – заводські регіональні типи, лінії і родини. Проведення цілеспрямованого процесу розведення свиней згідно стандарту та моделі типів і породи. Забезпечення тварин високим рівнем годівлі та утримання. Випробування свиней нового генотипу кожного регіону на ефект поєднання з іншими породами, типами і лініями в різних системах схрещування і гібридизації [3, с.211].

Як бачимо, методичні підходи створення порід свиней, започатковані М. Ф. Івановим в окремому племінному стаді південного регіону, були модифіковані і успішно реалізовувалися для всієї території бувшого Радянського Союзу.

Регіон України в той час відносився до зони розведення центрального зонального типу. До його структури входили заводські типи свиней полтавської, харківської та асканійської селекції. Слід також відмітити, що за результатами союзних випробувань базовим генотипом нової породи було обрано полтавський м'ясний тип свиней в поєднанні з тваринами білоруської селекції. Таким чином, кожний заводський тип містив 50% частки крові базового генотипу.

Після проголошення незалежності Української держави (1991р) всі надбаня багаторічної кропіткої праці селекціонерів-науковців та виробничників були використані для продовження роботи із заводськими типами української м'ясної породи [3. с.210].

Відповідно селекційної програми, що враховувала основні аспекти методики М.Ф.Іванова, кожний заводський тип, залежно від напрямку спеціалізації мав свій цільовий стандарт, який максимально наближався до загального цільового стандарту породи: жива маса кнурів старше 36 місяців – 300 кг, довжина тулубу – 180- 185 см; свиноматок відповідно - 240 кг, довжина тулубу – 165-170 см, багатоплідність – 10-11 поросят, молочність – 56 кг і більше, вік досягнення живої маси 100 кг – 180 діб, витрати кормів на 1 кг приросту – 3,7 корм. од., товщина шпику над 6-7 грудними хребцями – 24-28 мм, площа „м'язового вічка” – 30-32 см², маса задньої окосту – 10-11 кг, вихід м'яса з туші – 60-62%. Модель породи – тварини білої технологічної масті, з довгим, широким та глибоким тулубом, повинні мати міцну конституцію, легку голову, невеликі, горизонтально направлені вуха, широку пряму спину, виповнені окости, кількість

сосків більше 12 [1, с.2].

Треба також відмітити, що вихідними материнськими формами для схрещування на початковому етапі створення кожного заводського типу були обрані саме вітчизняні, гарно пристосовані до місцевих умов вирощування, породи свиноматок великої білої, миргородської, української степової білої та української степової рябої. А для покращення відгодівельних та м'ясних якостей до них підбиралися кнури високопродуктивних імпорتنих порід ландрас, п'єтрен, дюрюк, гемпшир, уельс, йоркшир, естонська беконна. Проте, для успішного формування нового м'ясного генотипу на багатопородній основі, що мав використовуватися в системах промислового схрещування та гібридизації, було обрано більш прогресивний селекційний метод складного відтворювального схрещування, який дав можливість досягти найкращого розподілу долей кровності порід різного напрямку продуктивності для оптимізації рівня репродуктивних, відгодівельних і м'ясних якостей свиней. Принциповим в новій методології також було здійснення формування і розширення геніалогічної структури породи без вимушеного використання родинних паруваль [1, с.4].

Щоб запобігти близькоспоріднених паруваль при розведенні „в собі”, створювалась внутрілінійна структура, що складалася не менше як із 4 (гілки ліній) споріднених груп кнурів, маток та ремонтного молодняку, яка підтримувалась в кожній генерації відбором та ремонтом за рахунок високоякісних лінійних тварин у ведучій селекційній частині стада племзаводу. Підбір у гілках проводили ротаційно-міжгруповий, тобто маток кожної гілки парували послідовно з кнурами інших гілок ліній, враховуючи якість поєднання пар, за традиційним заводським правилом – „краще з кращим дає краще”. Інколи застосовувався підбір і за іншим правилом - “краще з гіршим – покращує”. Покращення проходило через кнура-плідника. Ремонтний молодняк відбирався від кращих поєднань свиней племінного ядра. При цьому застосовувалась жорстка браковка нащадків, які не відповідали бажаному типу і стандарту нової породи [7].

Іншим інноваційним методологічним підходом у процесі створення української м'ясної породи стало чітке поетапне проведення експериментальної та селекційно-племінної роботи. На кожному етапі поголів'я базових стад постійно оцінювалося за власною продуктивністю, якістю нащадків, показниками відтворювальної здатності, стресочутливістю, рівнем консолідації, резистентності та імуногенетичної подібності, якістю м'яса та сала [1, с.12-19].

Розроблені на початку ХХ століття академіком М.Ф.Івановим принципи упорядкування структури нових порід з метою закріплення

їх довгострокової життєздатності, були модифіковані з позиції масштабності і перспектив розведення української м'ясної породи свиней у нових економічних умовах. Ідея створення в породі трьох регіональних, чітко структуризованих, окремо відселекціонованих та консолідованих за відповідними напрямками продуктивності заводських типів – центрального полтавського, харківського та асканійського, заклала важливу основу перспективи ефективного їх використання в системах внутрішньопородного та міжпородного схрещування і гібридизації.

Апробована і затверджена українська м'ясна порода свиней наказом № 367 Міністерства сільського господарства і продовольства України від 31.12.1993 року. На період апробації в 22 племінних господарствах різних регіонів України налічувалось 3034 голів основних свиноматок та 408 голів кнурів, які розводились за 12 лініями і 25 родинами. За чисельністю порода займала друге місце після великої білої в генфонді свиней України [4, с.95].

Використання кнурів нових заводських типів в поєднанні із свиноматками великої білої породи на 0,5-0,6 поросят підвищувало їх багатоплідність, на 7-24 дні скорочувало період досягнення підсвинками живої маси 120 кг., на 0,20-0,75 корм.од. зменшувало затрати корму на 1кг приросту, на 3-4% підвищувало вихід м'яса [1].

У своїх роботах Михайло Федорович неодноразово підкреслював важливість високого професійного рівня спеціалістів, які працюють над створенням нового селекційного досягнення. Варто відзначити, що українська м'ясна порода свиней - це результат багаторічної кропіткої праці колективів високо кваліфікованих вчених і спеціалістів базових господарств.

Загальне науково-методичне керівництво процесу створення породи в цілому і центрального полтавського заводського типу зокрема здійснювалося доктором с.-г. наук, професором Броніславом Володимировичем Баньковським, завідувачем лабораторії гібридизації Інституту свинарства УААН. Очолював колектив авторів харківського заводського типу доктор с.-г. наук, професор Інституту тваринництва УААН В'ячеслав Олександрович Медведєв. Роботи по створенню асканійського заводського типу проводилися під керівництвом доктора с.-г. наук Івана Васильовича Соловйова, завідувача відділу свинарства Інституту тваринництва «Асканія-Нова» УААН [4, с.94].

«Ми розпочали вирішення тих проблем, які мають виробниче значення. Ми поставили перед собою завдання йти попереду виробництва, а не за ним». Ці слова академіка Іванова М. Ф. у повному розумінні можна віднести до процесу створення української м'ясної породи свиней.

Висновки та перспективи досліджень:

1. У зоотехнічній науці має місце прояв послідовності використання традиційних методичних підходів, які дозволяють найбільш ефективно і швидко реалізувати на практиці нові ідеї і задуми селекціонера.

2. У процесі виведення української м'ясної породи свиней (1981-1994рр.) були послідовно використані основні класичні методичні і практичні принципи створення нових порід сільськогосподарських тварин, запропоновані академіком М.Ф.Івановим на початку ХХ століття.

3. Науково-практична реалізація програми створення вітчизняного генотипу свиней на багатопородній основі продемонструвала вдалий новаторський підхід довгострокової широкомаштабної селекції в свинарстві.

4. Українська м'ясна порода свиней, що має високий потенціал продуктивності, генетично консолідована та адаптована в умовах України, в сучасних конкурентних умовах потребує уваги і господарського відношення вітчизняних виробників.

Список використаної літератури

1. Архів автора, ф. Баньковський Б.В., оп. Українська м'ясна порода, спр. Матеріали апробації, 29 арк.
2. Архів інституту свинарства і агропромислового комплексу національної академії аграрних наук України, ф. 1993, оп. Звіти про виконання робіт координаційної тематики, спр. Звіт по науково-технічній програмі «Продовольство-95», П04 (договір №6 від 15.02.1991), 127 арк.
3. Баньковский Б.В. Создание новой специализированной мясной породы и типов свиней для систем гибридизации/ Баньковский Б.В // Преобразование генофонда пород. – К.: Урожай, 1990. – С. 209-241.
4. Генофонд национальных пород Украины, их создатели и современные координаторы /под ред. В.П.Рыбалка, А.А.Гети, В.И.Герасимова. - Полтава: Полтавський літератор, 2011. – 156 с.
5. Іванов М.Ф. Свинарство.- Харків, Держсільгоспвидав, 1932. – 260с.
6. Кохановский В. Философия для аспирантов: Учебное пособие [Электронный ресурс]: Библиотека Гумер [сайт] / В.Кохановский - Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/kohanov/06.php (13.05.12). - Загл. с экрана.
7. Соловьёв И. Создание асканийского типа украинской мясной породы свиней: дис. ... доктора с.-х.наук: 06.02.01 / Соловьёв Иван Васильевич.- Аскания-Нова,1994.- 305с.
8. Эйнштейн А., Инфельд Л. Эволюция физики. Развитие идей от первоначальных понятий до теории относительности и квантов/ А.Эйнштейн, Л.Инфельд.- М.: «Наука», 1965.- 328с.